

СТЕФАН НЕМАЊА

ПРЕПОДОБНИ СИМЕОН МИРОТОЧИВИ

СТЕФАН НЕМАЊА - ПРЕПОДОБНИ СИМЕОН МИРОТОЧИВИ
STEFAN NEMANJA - VENERABLE SIMEON THE MYROBLYTES

FACULTY OF PHILOSOPHY, BELGRADE
INSTITUTE OF ART HISTORY
METROPOLITANATE OF MONTENEGRO AND THE LITTORAL
BISHOPRIC OF BUDIMLJA AND NIKŠIĆ
INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE, SASA

STEFAN NEMANJA – VENERABLE SIMEON THE MYROBLYTES

COLLECTION OF PAPERS

II

BELGRADE · BERANE 2016

ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈУ УМЕТНОСТИ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ
МИТРОПОЛИЈА ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКА
ЕПАРХИЈА БУДИМЉАНСКО-НИКШИЋКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СТЕФАН НЕМАЊА – ПРЕПОДОБНИ СИМЕОН МИРОТОЧИВИ

ЗБОРНИК РАДОВА

II

БЕОГРАД · БЕРАНЕ 2016

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др Ђорђе Бубало, епископ будимљанско-никшићки Јоаникије (председник),
академик Александар Лома, др Срђан Пириватрић, др Милан Радујко, др Виктор Савић

Уредник

Др Милан Радујко

Секретар

Др Виктор Савић

Рецензенти

Дописни члан САНУ Миодраг Марковић

Академик Љубомир Максимовић

Проф. др Ђорђе Трифуновић

Зборник је одштампан уз новчану помоћ
Министарства просвете и технолошког развоја Републике Србије,
Министарства културе и информисања Републике Србије, Канцеларије за веру Републике Србије

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr Đorđe Bubalo; Joaničije, bishop of Budimlja and Nikšić (president); Aleksandar Loma,
member of the Serbian Academy of Sciences and Arts; Dr Srđan Pirivatrić; Dr Milan Radujko;
Dr Viktor Savić

Editor

Dr Milan Radujko

Secretary

Dr Viktor Savić

Peer Reviewers

Miodrag Marković, associate member of the Serbian Academy of Sciences and Arts

Ljubomir Maksimović, member of the Serbian Academy of Sciences and Arts

Prof. Dr Đorđe Trifunović

The printing of this edited volume has been facilitated by the financial support
of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia,
the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia
and the Office of Religious Affairs of the Republic of Serbia

САДРЖАЈ

ПОЗДРАВНО СЛОВО ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ ГОСПОДИНА ИРИНЕЈА НА ОТВАРАЊУ НАУЧНОГ СКУПА У СВЕЧАНОЈ САЛИ РЕКТОРАТА БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА	13
ПОЗДРАВНИ ГОВОР ПРЕДСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ГОСПОДИНА ТОМИСЛАВА НИКОЛИЋА НА ОТВАРАЊУ НАУЧНОГ СКУПА У СВЕЧАНОЈ САЛИ РЕКТОРАТА БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА	15
БЕСЕДА ЊЕГОВОГ ПРЕОСВЕШТЕНСТВА ЕПИСКОПА ЖИЧКОГ ГОСПОДИНА ЈУСТИНА НА ЛИТУРГИЈИ У МАНАСТИРУ СТУДЕНИЦИ	19
БЕСЕДА ЊЕГОВОГ ВИСОКОПРЕОСВЕШТЕНСТВА МИТРОПОЛИТА ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОГ ГОСПОДИНА АМФИЛОХИЈА НА ЛИТУРГИЈИ У ЦРКВИ СВЕТОГ ЂОРЂА У ПОДГОРИЦИ	21
БЕСЕДА ЊЕГОВОГ ПРЕОСВЕШТЕНСТВА ЕПИСКОПА БУДИМЉАНСКО-НИКШИЋКОГ ГОСПОДИНА ЈОАНИКИЈА НА ЛИТУРГИЈИ У МАНАСТИРУ ПИВИ	23
Александар Лома ИМЕНА У СРПСКИМ ВЛАДАРСКИМ ПОРОДИЦАМА ДО ПОЧЕТКА XIII ВЕКА	27
Aleksandar Loma NAMES IN SERBIAN RULING FAMILIES UNTIL THE EARLY XIII CENTURY.	34
Алексей Мстиславович Пентковский СЛАВЯНСКОЕ БОГОСЛУЖЕНИЕ И ЦЕРКОВНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В СЕРБСКИХ ЗЕМЛЯХ В X–XII ВЕКАХ.	35
Aleksey Mstislavovich Pentkovskiy SLAVIC WORSHIP AND CHURCH ORGANIZATION IN SERBIAN LANDS IN THE X–XII CENTURIES	61
Небојша Порчић ЈЕДАН ЗАНЕМАРЕНИ ПРИСТУП ПИТАЊУ ХРОНОЛОГИЈЕ РОЂЕЊА СТЕФАНА НЕМАЊЕ.	63
Nebojša Porčić A NEGLECTED APPROACH TO THE CHRONOLOGY OF THE BIRTH OF STEFAN NEMANJA.	73
Љубомир Максимовић СТЕФАН НЕМАЊА И ВИЗАНТИЈА: СТВАРНОСТ ЈЕДНОГ ВРЕМЕНА	75
Ljubomir Maksimović STEFAN NEMANJA AND BYZANTIUM: THE REALITY OF THE TIMES.	79
Срђан Пириватрић СТЕФАН НЕМАЊА У ВЛАДАРСКИМ ХИЈЕРАРХИЈАМА СВОГА ВРЕМЕНА	81
Srđan Pirivatrić STEFAN NEMANJA AND THE HIERARCHIES OF RULERS OF HIS TIME.	106
Дејан Џелебдић СТАРИ ЗАВЕТ У ПОХВАЛНОМ ГОВОРУ НИКИТЕ ХОНИЈАТА ИСАКУ II АНЂЕЛУ НАПИСАНОМ ПОСЛЕ БИТКЕ НА МОРАВИ (ΛΟΓΟΣ Δ')	109
Dejan Dželebdžić OLD TESTAMENT REFERENCES IN THE ORATION OF NIKETAS CHONIATES IN PRAISE OF ISAAC II ANGELOS, WRITTEN AFTER THE BATTLE OF THE MORAVA (ΛΟΓΟΣ Δ')	121

Јованка Калић	
ТЕМЕЉИ СРПСКЕ ДРЖАВНОСТИ	123
Jovanka Kalić	
FOUNDATIONS OF THE SERBIAN STATEHOOD.	129
Милан Радужко	
ИЗБОР И СВЕТОВНА ИНАУГУРАЦИЈА СТЕФАНА НЕМАЊИЋА:	
ПРОЦЕДУРА, ЦЕРЕМОНИЈАЛ, ОБРЕД И ИЗВОРИ ЛЕГИТИМИТЕТА ВЛАСТИ	
СРПског ВЕЛИКОГ ЖУПАНА	131
Milan Radujko	
ELECTION AND SECULAR INAUGURATION OF STEFAN NEMANJIĆ: PROCEDURES, CEREMONIAL,	
RITUAL AND SOURCES OF LEGITIMACY OF THE POWER OF SERBIAN GRAND ŽUPAN.	239
Ђорђе Бубало	
ПРЕ И ПОСЛЕ СТЕФАНА НЕМАЊЕ: ИСТОРИЈСКА ПРЕКРЕТНИЦА ИЛИ DAMNATIO MEMORIAE	243
Dorđe Bubalo	
BEFORE AND AFTER STEFAN NEMANJA: A HISTORICAL TURNING POINT OR A DAMNATIO MEMORIAE. ...	250
Мирјана Живојиновић	
ВЕЗИВАЊЕ ПАРИКА ЗА ЗЕМЉУ У ВИЗАНТИЈИ И СРБИЈИ У ДОБА СТЕФАНА НЕМАЊЕ.	251
Mirjana Živojinović	
LE RATTACHEMENT DES PARÈQUES À LA TERRE À BYZANCE ET EN SERBIE MÉDIÉVALE.	258
Предраг Коматина	
„А ОД АРБАНАСА ПИЛОТ“. ПОЧЕЦИ ПОЛИТИЧКЕ ИСТОРИЈЕ АЛБАНАЦА	259
Predrag Komatina	
“AND PILOT FROM THE ALBANIANS”.	
THE BEGINNINGS OF THE POLITICAL HISTORY OF THE ALBANIANS	267
Миљан Гогић	
КОТОР НА РАЗМЕЂИ XII И XIII ВИЈЕКА	269
Miljan Gogić	
KOTOR AT THE CROSSROADS OF THE XII AND XIII CENTURIES.	280
Ивана Коматина	
РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА У ДУКЉИ У ВРЕМЕ СТЕФАНА НЕМАЊЕ.	281
Ivana Komatina	
THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN DIOCLEA AT THE TIME OF STEFAN NEMANJA	292
Јоанис Тарнанидис	
ДА ЛИ ЈЕ АУТОКЕФАЛИЈА СЛОВЕНСКИХ ЦРКАВА БИЛА ОСТВАРЕНА У СКЛАДУ СА ОДРЕДБАМА	
СВЕТИХ КАНОНА ИЛИ ЈЕ ПОСЛЕДИЦА ПОЛИТИЧКЕ СИТУАЦИЈЕ У ВИЗАНТИЈСКОМ ЦАРСТВУ?.....	293
Joanis Tarnanidis	
WAS THE AUTOCEPHALY OF SLAVONIC CHURCHES ESTABLISHED ACCORDING	
TO THE PRECEPTS OF THE HOLY CANNONS OR WAS IT A CONSEQUENCE	
OF THE POLITICAL STATE OF AFFAIRS IN THE BYZANTINE EMPIRE?	298
Вања Станишић	
О СТАРИНИ ЈЕДНОЈЕРОВОГ ПРАВОПИСА У СЛОВЕНСКОЈ ПИСМЕНОСТИ	299
Ваня Станишич	
О ДРЕВНОСТИ ОДНОЕРОВОЙ ОРФОГРАФИИ В СЛАВЯНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ	306
Виктор Савић	
О ЈЕДИНСТВУ СРПСКЕ РЕДАКЦИЈЕ СТАРОСЛОВЕНСКОГА ЈЕЗИКА У ВРЕМЕНУ СТЕФАНА НЕМАЊЕ... 307	
Viktor Savić	
THE HOMOGENEITY OF THE SERBIAN RECENSION OF THE OLD CHURCH SLAVONIC LANGUAGE	
AT THE TIME OF STEFAN NEMANJA	344

Јасмина Грковић-Мејџор	
ХИЛАНДАРСКА ПОВЕЉА СТЕФАНА НЕМАЊЕ У СВЕТЛУ СРПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ДИГЛОСИЈЕ.	347
Jasmina Grković-Major	
THE CHILANDAR CHARTER OF STEFAN NEMANJA IN THE LIGHT OF SERBIAN MEDIEVAL DIGLOSSIA	355
Јелица Стојановић	
УПОТРЕБА ЕТНОНИМСКЕ ОСНОВЕ СРБ- У СРПСКИМ СРЕДЊОВЈЕКОВНИМ ИЗВОРИМА (ГРАМАТИЧКИ И СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТ).	357
Jelica Stojanović	
THE USE OF THE LEXEMES OF THE ROOT СРБ- IN SERBIAN MEDIAEVAL SOURCES (GRAMMATICAL AND SEMANTIC ASPECTS)	382
Гордана Јовановић	
МИРОСЛАВЉЕВО ЈЕВАНЂЕЉЕ У САВРЕМЕНИМ ФИЛОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА	383
Gordana Jovanović	
MIROSLAV'S GOSPEL IN MODERN PHILOLOGICAL STUDIES	397
Бранка Иванић	
ИНИЦИЈАЛ СА ПРЕДСТАВОМ ПУТА КОЈИ ЈАШЕ НА ВАСИЛИСКУ У МИРОСЛАВЉЕВОМ ЈЕВАНЂЕЉУ	399
Branka Ivanić	
AN INITIAL DEPICTING A PUTTO RIDING A BASILISK IN THE MIROSLAV GOSPEL	410
Дејан Радичевић · Дејан Црнчевић	
МЕТАЛНИ НАКИТ XII–XIII СТОЛЕЋА НА ЗЕМЉИШТУ РАДЊЕ НЕМАЊИНЕ.	417
Dejan Radičević · Dejan Crnčević	
METAL JEWELRY OF THE XII AND XIII CENTURIES IN NEMANJA'S REALM.	437
Предраг Лутовац	
АРХЕОЛОШКО-КОНЗЕРВАТОРСКА САЗНАЊА И САКРАЛНО ГРАДИТЕЉСТВО ДОБА СТЕФАНА НЕМАЊЕ: ИСТРАЖИВАЊА НА ТЛУ ЦРНЕ ГОРЕ	447
Predrag Lutovac	
ARCHEOLOGICAL AND CONSERVATIONAL FINDINGS AND SACRAL ARCHITECTURE IN THE TIME OF STEFAN NEMANJA: RESEARCH IN THE TERRITORY OF MONTENEGRO.	468
Бранислав Тодић	
РАНЕ ЗАДУЖБИНЕ СТЕФАНА НЕМАЊЕ У СВЕТЛОСТИ ЊЕГОВИХ ЖИТИЈА	491
Branislav Todić	
EARLY PIOUS FOUNDATIONS OF STEFAN NEMANJA IN THE LIGHT OF HIS HAGIOGRAPHIES.	504
Марко Поповић	
УТВРЂЕЊЕ МАНАСТИРА СТУДЕНИЦЕ.	509
Marko Popović	
FORTIFICATION OF THE MONASTERY OF STUDENICA.	519
Roza d' Amiko	
STUDENICA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA: KAMENI UKRASI NA BOGORODIČINOJ CRKVI U SVETLU JUŽNOITALIJANSKIH ANALOGIJA.	525
Rosa d'Amico	
STUDENICA BETWEEN THE EAST AND WEST: STONE ORNAMENTS IN THE CHURCH OF THE MOTHER OF GOD IN THE LIGHT OF ANALOGIES FROM SOUTHERN ITALY	532
Зорица Чубровић	
ПОРИЈЕКЛО СТУДЕНИЧКИХ МАЈСТОРА КЛЕСАРА	553
Zorica Čubrović	
THE ORIGINS OF STUDENICA'S STONEMASONS	558

Јелена Богдановић МИКРОАРХИТЕКТОНСКА ФОРМА КУПОЛЕ И КАПЕЛА РАДОСЛАВЉЕВЕ ПРИПРАТЕ СТУДЕНИЧКОГ КАТОЛИКОНА	567
Jelena Bogdanović THE MICRO-ARCHITECTURAL FORM OF THE DOME AND THE CHAPELS OF RADOSLAV'S EXONARTHEX OF THE STUDENICA KATHOLIKON	576
Драган Војводић СТУДЕНИЧКИ ГРОБ СВЕТОГ СИМЕОНА СРПСКОГ: ПРИЛОЗИ ГРАЂИ И ЗАПАЖАЊА О ЖИВОПИСУ...	587
Dragan Vojvodić THE TOMB OF SAINT SIMEON OF SERBIA IN STUDENICA: CONTRIBUTIONS TO EVIDENCE AND OBSERVATIONS ON ITS FRESCOS	601
Смиљка Габелић ИЗ ИКОНОГРАФИЈЕ ЖИВОПИСА БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ У СТУДЕНИЦИ (1208/1209): СВЕТИ ХРИСТОФОР	615
Smiljka Gabelić FROM THE ICONOGRAPHY OF THE CHURCH OF THE VIRGIN AT STUDENICA (1208/1209): SAINT CHRISTOPHER	626
Архимандрит Тихон (Ракићевић) САЖЕТАК ОПИСА ЖИВОТА СВЕТОГ СИМЕОНА (KNM, IX Н 8, § 10) И ПОУЧЕНИЈЕ ТЕОДОРА СТУДИТА (ХИЛАНДАР 387): УТИЦАЈИ И ПАРАЛЕЛЕ	639
Archimandrite Tihon (Rakićević) SUMMARY OF THE ACCOUNT OF THE LIFE OF SAINT SIMEON (KNM, IX Н 8, § 10) AND THE CATECHESIS OF THEODORE THE STUDITE (HILANDAR 387): INFLUENCES AND PARALLELS	653
Смиља Марјановић-Душанић ДОБРОПОБЕДНО ТЕЛО РОДОНАЧЕЛНИКА	659
Smilja Marjanović-Dušanić THE PROGENITOR'S TRIUMPHANT BODY	665
Даница Поповић ЧУДА СВЕТОГ СИМЕОНА	667
Danica Popović SAINT SIMEON'S MIRACLES	677
Ирена Шпадијер НАЈМЛАЂИ ПРЕПИС СЛУЖБЕ СВЕТОМ СИМЕОНУ ОД СВЕТОГА САВЕ	679
Irena Špadijer THE MOST RECENT COPY OF SAINT SAVA'S SERVICE TO SAINT SIMEON THE MYROBLYTES	687
Лидија Томић СВЕТИ СИМЕОН НЕМАЊА: СВОЈСТВА КЊИЖЕВНОГ ЛИКА	689
Lidija Tomić SAINT SIMEON NEMANJA: FEATURES OF A LITERARY CHARACTER	698
Весна Пено ВИЗАНТИЈСКА ПСАЛМОДИЈА У ВРЕМЕ ВЛАДАРА НЕМАЊЕ – МОНАХА СИМЕОНА И ХИМНЕ У ЧАСТ ЊЕГОВОМ СВЕТИТЕЉСКОМ ЛИКУ	699
Vesna Peno BYZANTINE PSALMODY IN THE TIME OF THE RULER NEMANJA/MONK SIMEON AND HYMNS CELEBRATING HIS SAINTHOOD	706

Бошко Бојовић	
СТЕФАН НЕМАЊА И НАСЛЕЂЕ СВЕТОРОДНЕ ЛОЗЕ У ВЛАДАРСКИМ ПОВЕЉАМА XIII–XVII ВЕКА . . .	707
Boško Bojović	
STEFAN NEMANJA AND THE HERITAGE OF SAINTLY LINEAGE IN RULERS' CHARTERS OF THE XIII TO XVII CENTURIES	719
Снежана Самарџија	
ЦАР НЕМАЊЕ БЛАГО: ЛИК СТЕФАНА НЕМАЊЕ У СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ	721
Snežana Samardžija	
TSAR NEMANJA'S TREASURE: IMAGE OF STEFAN NEMANJA IN SERBIAN FOLK POETRY	731
Предраг Вукић	
КУЛТ СТЕФАНА НЕМАЊЕ У ЛИТЕРАРНИМ СПИСИМА	
ВЛАДИКА И ГОСПОДАРА ДИНАСТИЈЕ ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ	733
Predrag Vukić	
THE CULT OF STEFAN NEMANJA IN THE LITERARY WRITINGS OF THE BISHOPS AND MASTERS OF THE DYNASTY PETROVIĆ NJEGOŠ	740
Протојереј-ставрофор Велибор Џомић	
СТЕФАН НЕМАЊА У САВРЕМЕНОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ И ПУБЛИЦИСТИЦИ	
ЦРНЕ ГОРЕ – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ	741
Protopresbyter-stavrophor Velibor Džomić	
STEFAN NEMANJA IN CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHY AND PUBLICATIONS OF MONTENEGRO – A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH	748
РЕЧ НА КРАЈУ	751
A WORD AT THE END	755
ПРОГРАМ МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА	
„ВЛАДАР, МОНАХ И СВЕТИТЕЉ: СТЕФАН НЕМАЊА – ПРЕПОДОБНИ СИМЕОН МИРОТОЧИВИ И СРПСКА ИСТОРИЈА И КУЛТУРА (1113–1216)“	759
LIST OF ILLUSTRATIONS	775

ВИЗАНТИЈСКА ПСАЛМОДИЈА У ВРЕМЕ ВЛАДАРА НЕМАЊЕ – МОНАХА СИМЕОНА И ХИМНЕ У ЧАСТ ЊЕГОВОМ СВЕТИТЕЉСКОМ ЛИКУ

Весна Пено

УДК 783.25(497.11)“10/11”
271.2-528.8

Айспиракй. У раду су представљене главне тенденције у развоју литургијских образаца и црквено-појачке уметности у периоду с краја XI и почетка XII века. Указано је на промене које су се јавиле на плану неумске нотације, стилских преференци византијских мелода, осамостаљивању мелодијски развијеног – каллофоничног музичког жанра, увећаној продукцији ауторског стваралаштва у задатом поетичком оквиру, као и на разлоге који су омогућили масовнију писарску продукцију у домену појачке књиге. Неумски записи на текстове из Службе светом Симеону приказани су на основу хиландарских неумских рукописа, јединих сачуваних примарних музичких извора. Поменути су писари-мелоди и установљене су мелодијске карактеристике напева.

Кључне речи: црквено појање, појачка уметност, неумска нотација, нотирани зборник, богослужење, мелод, Симеон, Спиридон

Време омеђено годинама рођења и упокојења великог жупана Стефана Немање, у монаштву нареченог Симеона, обележиле су бројне и врло значајне промене на плану византијске псалмодије. Њима је, с једне стране, претходила рана фаза процеса стандардизовања химнографског репертоара према свакодневним, пасхалним и фиксним – празничним богослужењима, као и устројство главних богослужбених,¹ уједно и појачких књига.² С друге

* Весна Пено, Музиколошки институт САНУ, Београд, e-mail: sara.kasiana@gmail.com

** Студија је реализована у оквиру пројекта: *Идентификација српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, промене, изазови* (бр. 177004), који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ Првобитно расута у различите збирке, које су носиле називе по врстама песама које су садржале (канони, стихире, кондаци, тропологије, седални и др.), црквена поезија је у периоду од X до XII stoleћа кодификована у главне богослужбене књиге: октоих, триод и минеј. Премда у њима нема нотираних мелодија и није могуће тврдити да су забележени текстови у свим приликама били појани, оне се могу сматрати појачким будући да је уз сваку химну или групу химни убележена одредница припадности одређеном гласу осмогласја, а врло често и назнака о припадности песме одређеном поетско-версификационом жанру (подобан, самоподобан, самогласан). То су, наиме, основна упутства појцу у избору конкретног, унапред прописаног, мелодијско-ритмичког напева на који је дате стихове требало да отпева. Cf. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York – Oxford, 1991, s. v. Octoechos, Triodion, Menaion (3, 1520; 3, 2118–2119; 2, 1338); А. Футракис, Н. Екклесијастикη ημών ποιησις κατά τας κυριωτέρας αυτής φάσεις, Επιστημονική Ελετηρική Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου, Атина 1955–1956; Н. В. Томадакис, *Εισαγωγή εις την Βυζαντινή Φιλολογίαν*, Атина 1958; П. Христу, *Η υμνογραφία της αρχαϊκής εκκλησίας*, Солун 1959; К. Мицаки, К. Μητσάκη, *Βυζαντινή υμνογραφία*, т.м. А', Солун 1971.

² Садржај најстаријих сачуваних примерака музичких рукописа – *сйихира* и *ирмологија* – чине заправо мелопоетски образци, тзв. идиомели – самогласне и самоподобне стихире и ирмоси – прве строфе песама канона, који су по својој метроритмичкој и мелодијској структури представљали моделе за појање свих осталих стихира и тропара канона, у потпуности исписиваних у ненотираним богослужбеним кодексима. На тај начин су се, према појачкој намени, нотирани и ненотирани књиге допуњавале. Видети: С. Troelsgård, *What kind of Chant Books were the Byzantine Sticheraria*, International Musicological Society Study Group Cantus Planus. Papers Read at the 6th Esztergom&Visegrád 1998, 563–574; idem, *The Repertories of Model Melodies (Automela) in Byzantine Musical Manuscripts*, Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec et Latin (= CIMAGL) 71 (2000) 3–27; S.

стране, први мнемотехнички, такозвани палеовизантијски облици музичке симиографије,³ који је макар делимично требало да од мењања и пропадања сачувају црквене мелодије, превасходно преносене усменим путем, већ су прошли извесни развој, припремивши терен за савршеније, у детаљима исцрпније неумско писмо.⁴ Садржај и структура неумских зборника, као уосталом и сам начин нотирања напева, доследно су одражавали и актуелне промене у богослужбеној пракси.⁵ За развој православног богослужења су, наиме, у датом периоду две тенденције биле изразите: уплив друге генерације палестинско-јерусалимских обичаја⁶ на владајући студитски тип и дефинитивно замирање катедралног типика.⁷

Тенденције у развоју литургије су се директно рефлектовале на стилски профил појачке уметности и њен музички језик, о чему упечатљиве примере пружају већ неумски кодекси с краја XI, и још више током XII века. У епохи у којој су трагови иконоборачке кризе још увек били присутни и која је била прожета оправданим страхом од све извесније нове опасности – крсташких похода, започео је преображај поетичког и естетског профила црквене музике, чији ће се крајњи резултати видети у наредном столећу, на који је вишеструко свој печат утиснула уметничка ренесанса Палеолога. Без претеривања се може рећи да је целокупни концептуални оквир литургијског појања у ово време почео радикално да се мења.

Другачији приступ црквеној музици омогућила је превасходно модернизација неумског писма, што је, показало се, био и главни услов за оригинални стваралачки замајац византијских композитора. Сачувани нотирани рукописи пре XII века, као и зборници исписивани коален нотацијом до треће четвртине датог столећа, одражавају у музичком изразу и даље умногоме хомогено звучно наслеђе. Премда се у јединственом и технички униформном мелопоеетском материјалу могу издвојити мање или више карактеристична мелодијска и техничка решења, она су пре свега обележја локалних појачких пракси. Мелоди и писари

Eustratiades, *Heirmologion*, Chennevieres-sur-Marne 1932; J. Raasted, *Observations on the Manuscript Tradition of Byzantine Music. I: A list of Heirmos Call-Numbers, Based on Eustratiades' Edition of the Heirmologion*, CIMAGL 1 (1969) 1–12; idem, *Observations on the Manuscript Tradition of Byzantine Music. II: The Contents of Some Early Heirmologia*, CIMAGL 8 (1972) 35–47; С. В. Лазаревић, *Византијски Хирмологион*, Гласник СПЦ 11 (1965) 363–369.

³ О првим неумским системима в. В. Пено, *О појачкој уметности у Византији нејасредно пре и у доба Светиој Саве (Нацрт методологије у проучавању српске средњовековне музике)*, Наша прошлост 9 (2008) 29–40.

⁴ Знакови карактеристични за најстарије неумске системе: екфонетски, тита, шартр и коален, појцима су служили као мнемотехничко помагало, другим речима, били су им својеврсни подсетник за интерпретацију мелодијскоритмичких образаца које су унапред знали. Знање стечено усменим путем било је, дакле, од пресудне важности, а не вештина ишчитавања и тумачења стенографског нотног текста.

⁵ Ово су уједно и критеријуми које су проучаваоци појачке уметности имали у виду у настојањима да одреде провенијенције и датовања палеовизантијских неумских рукописа.

⁶ Ради се о два наизглед супротстављена процеса која ће довести до последњег стадијума у историји православног богослужења, који је остао актуелан све до данас. Новосаваитска пракса је подразумевала прилагођавање палестинске традиције особеностима студитске синтезе (нарочито у установљавању свеноћних молитава – агрипније и јутрења, са све присутнијом псалмодијом у оквиру службе), док је студитска реформа, с друге стране, све израженије преузимала обрасце палестинске праксе. Тако се, закључује Р. Тафт, упоредо са прилагођавањем константинопољског типика монашком уставу, одвијао и обрнути процес: византинизације палестинског поретка. Cf. R. Taft, *The Synaxarion of Evergetis in the history of Byzantine liturgy*, The Theotokos Evergetis and Eleventh-century Monasticism, Belfast 1994, 292. Јаки византијски колорит, како Аренц назива остатке азматске традиције у умереном палестинском-монашком типичу, био је евидентан управо на плану музичког произношења псалтира, што ће се одразити на комплетно устројство византијске службе. Cf. M. Arranz, *Les prières presbytérales des matines byzantines*, II, OChP 38 (1972) 85.

⁷ Исцрпни опис азматске службе на којој је 1200. године, непосредно пред окупацију Цариграда од стране Латина, присуствовао руски ходочасник из Новгорода, монах Антоније, последње је сведочанство о примени древног византијског типика у царском граду. Cf. *La description des lieux saints de Constantinople*, Publications de la Société de l'Orient latin. Série géographique V (1889) 93; O. Strunk, *The Byzantine Office at Hagia Sophia*, Essays on Music in the Byzantine World, New York 1977, 137.

су и даље, као и њихови претходници, остајали анонимни, а сами стваралачки покушаји, изван задатог уметничког обрасца, били су посве скромни.

Но, од половине XII stoleћа, због крајње синоптичког карактера дотадашње музичке симиографије, у чијем су се тумачењу несумњиво појавила „разнотченија“, и због увећања музичке продукције, потреба за изналажењем прецизнијег нотног писма постала је очигледна. Нарушавање аутентичног музичког израза – неминовни знак кризе у појачкој традицији, пратило је и све претходне фазе у еволуцији неумских система, од њихових архаичнијих ка развијенијим облицима. Отуда није необично то што се упоредо са стабилном рукописном традицијом у чијој је основи коален нотација лагано и темељно успостављала знатно аналитичнија средњовизантијска или округла неумска симиографија.⁸ Занимљиво је да је последњи познати рукопис у коме је примењена коален нотација Синајски триод бр. 754 из 1177. године, у којој је завршен и први датовани целовити примерак Синајског стихирара бр. 1218, исписан средњовизантијским неумама.⁹ И док су палеовизантијски системи – шартр и коален – представљали кључ за дешифровање музичког вокабулара који је појцу унапред морао бити познат, средњовизантијско неумско писмо га је сада, посредством разрађених теоријских принципа, упућивало на све значајније мелодијске параметре унутар напева, пре свега на интервалску структуру. Први пут у историји црквене музике задовољене су главне потребе прецизног нотирања појаних химни.¹⁰

Модернији облик нотације је у новим рукописима искоришћен за транскрибовање традиционалног стихирарског и ирмолшког мелоса, који је, због свог силабичног ритма и једноставних мелодијских формула, био релативно лак за меморисање. Нова симиографија је, међутим, омогућила и афирмисање високо естетизованог мелизматичног напева, чија је поуздана интерпретација подразумевала певање на основу записа.¹¹ Развијени мелодијски

⁸ Cf. O. Strunk, *Specimina Notationum Antiquiorum*, Monumenta Musicae Byzantinae (у наставку MMB), Pars Principalis, Pars Suppletoria VII, Copenhagen 1965, 7–8. Ј. Папатанасиу је према особеностима појединих рукописа установио да се средњовизантијска нотација појавила у централним областима Царства већ нешто пре половине XII века, но, да се усталила у последњим деценијама истог stoleћа. B. I. Papathanassiou, *The Musical Notation of the Sticherarion MS Vat. Barb. gr. 483*, Byzantine Chant – Tradition and Reform, Acts of a Meeting held at the Danish Institute at Athens 1993, 2, 53–67.

⁹ Средњовизантијски неумски систем ће, с извесним изменама и додацима, остати у употреби све до почетка XIX stoleћа. О периодизацији различитих врста неумских система видети: Г. Т. Статис, *Αι περίοδοι της βυζαντινής μελοποιίας παράλληλως προς την εξέλιξη της σημειογραφίας*, Οι αναγραφές και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποιίας, *Ιδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας* (= IBM) 3, Атина 1979 (са исцрпном библиографијом).

¹⁰ Округла нотација је у поређењу с последњом реформом неумског система с почетка XIX века и даље била стенографска. О мнемотехничком карактеру средњовековне нотације и методолошким диспутима у њеном тумачењу в. V. Peno, *Von der Synoptischen bis zur Analytischen Neumatichen Notation – Am Beispiel des Sticherons von German Neon Patron*, Музикологија 7 (2007) 271–292; иста, *Μεθοδολογικὴ διατύπωση τοῦ тумачењу неумске нотације у XX веку*, Музикологија 18 (2015) 15–33.

¹¹ Још увек нема потврде у вези с тачним пореклом и временом настанка развијене – мелизматичне структуре у којој смисао молитвеног текста, пред самом мелодијом, бива потиснут у други план. Један од могућих показатеља присуства мелизматике у сасвим раној фази византијске псалмодије јесте списак тзв. мелодија () из рукописа Lavra G 67, f. 159r из X века. Ове знакове Г. Статис тумачи као стенографске записе мелодијских образаца, својеврсних претеча хирономијских ипосџаса. Cf. Г. Т. Статис, *Η εξέλιξη της παλαιάς βυζαντινής σημειογραφίας*, IBM 1993,³ Атина 1978, 37. Већина савремених музиколога сматра да је мелизматични напев старији од византијске музичке Ars Novae, која је крајем XII века била наговештена, а свој пуни замах добила у наредна два stoleћа интензивног уметничког живота у Византији. Cf. R. Palikarova Verdel, *La musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IXe au XIVe siècle)*, MMB Subsidia III, Copenhagen 1953, 207; O. Strunk, *Melody Construction in Byzantine Chant*, Essays on Music in the Byzantine World, op. cit., 194; K. Levy, *A Hymn for Thursday in Holy Week*, Journal of the American Musicological Society 16 (1963) 156, n. 48; J. Raasted, *Intonation Formulas and Modal Signatures in Byzantine Musical Manuscripts*, MMB Subsidia VII, Copenhagen 1966, 118; C. Thodberg, *Der Byzantinische Alleluianzyklus: Studien im kurzen Psaltikon stil*, MMB Subsidia VIII, Copenhagen 1966, 13.

стил и калофоничне обраде старих композиција, паралелно с новонасталим химнама, постали су популарни већ у последњим деценијама XII века, да би свој врхунац достигли у наредном столећу и нарочито у епохи великих мајстора појачке уметности Јована Кукузеља, Ксеноса Корониса, Никифора Итикоса и других, на заласку Византије.¹²

У описаним појачким приликама усмени начин преношења мелодија није у потпуности напуштен, али рукописна традиција, нарочито она из последње четвртине XII века, потврђује да је, услед принципа аналитичког бележења певаних молитава, коришћење појачких књига у певничкој пракси било заступљеније него раније, па је и потреба за њиховим умножавањем била изразитија. Будући да је мелодијски покрет фиксиран, труд меморисања читавих музичких фраза надоместио је труд правилног музичког описмењавања. То је, између осталог, једно од објашњења увећања броја нотираних зборника.

Писари који су шездесетих и седамдесетих година почели да интензивније округлом нотацијом исписују црквене напеве обезбедиће им трајање кроз време које следи. Опскрбљени неопходним графичким елементима, они су били у прилици да се осврну на музичке детаље у напевима. Окушање у личним – ауторским мелодијским стилизацијама више није било обавијено велом анонимности. Напротив, као никада раније, настојали су да истакну сопствени допринос увећању „торжества“ појаних богослужења бележећи своја имена у колофонима и записима на маргинама рукописа.

Пораст композиторског стваралаштва, обиље мелодијских варијаната, пре свега калофоничних, изискивали су и убрзани процес учења и овладавања напевима, као и оспособљавање већег броја појаца који су у различитим улогама били укључени у сложени певачки ансамбл. У овом раздобљу до изражаја долази читава класа професионалних музичара чије су функције и дужности биле стриктно предвиђене. Доместици, лампадариоси, протопсалти, примикериоси, монофонари и канонарси образовали су део службеног екклесијарног персонала.¹³ Они су били специјалисти и виртуози подједнако и као композитори и као појци.

Појачкој уметности у Византији одувек су велики, ако не и најважнији допринос давали светогорски монаси. У атоским певницама, нарочито при већим манастирима, обучавани су бројни појци, који су потом, као већ опробани и искусни псалти, служили као протопсалти и даскали у храмовима царске престонице, али и диљем царства. Извесно је и да су у скрипторијама, у првом реду при царским лаврама, али и у другим, већим и мањим монашким заједницама настали неки од највреднијих неумских зборника. Управо је у Ватопеду, из кога је на монашки пут кренуо за својим најмлађим сином негдашњи српски жупан Стефан Немања, извесни Антис, 31. маја 1106. године, завршио писање најстаријег датованог византијског музичког рукописа са стихирарским мелодијама.¹⁴

Усавршавање у ангелском појању, као уосталом у свему што чини неисцрпну ризницу духовног живота, подједнако и српским црнорисцима и мирјанима, омогућио је свети Сава када је, следећи најбоље примере ондашњег времена, постављао темеље српској цркви и култури.¹⁵ Ватопедски типик, устројство богослужења и појања, пренео је у манастир који је основао са својим остарелим оцем: „Сакупише у Господу братство, и узаконише по обичају

¹² В. Пено, *Традиционално и модерно у црквеној музици – ојлед о канону и инвенитивностии*, Музикологија 6 (2006) 233–250.

¹³ О црквеним звањима в. издање Псеудо Кодиносовог приручника, *Περὶ τῶν ὁφικαλίων τοῦ παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὁφικίων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας*, Pseudo-Kodinos, *Traité des Offices*, ed. Verpeaux, Paris 1966; Chrysanthos, Patriarch of Jerusalem, *Συνταγματικόν. Περὶ τῶν ὁφικίων*, Tirgovist 1715; J. Darrouzès, *Recherches sur les OFFICIA de l'église byzantine*, Paris 1970.

¹⁴ Овај рукопис се под бр. 789 чува у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу.

¹⁵ В. S. Peno, *The Liturgical Typikon as a Source for Medieval Chanting Practice*, Composition and Chanting in the Orthodox Church, Proceedings of the Second International Conference on Orthodox Music, Joensuu 2009, 203–212.

Т. LXXI Силазак Светог Духа, детаљ, Ђурђеви ступови (око 1175. г.), данас у Народном музеју у Београду

Т. LXXII Силазак Светог Духа, детаљ, Ђурђеви ступови (око 1175. г.), данас у Народном музеју у Београду

устав о служби и појању као што научише од Ватопеда“, бележи Теодосије¹⁶ и додаје да је и у отаџбину пренео све узоре манастирског живота из Свете Горе: „Предаваше о суђењу обичаја људи од апостола, и украшаваше своје отачество обичајем и законом христоименитих људи, у црквама установљаваше сва предања по правилу славословљем и појањем, а која научи у Светој Гори“.¹⁷

О томе да су до појане речи у свом монашком животу држали оснивачи српске царске лавре говори и Стефан Првовенчани: „Тиховаху у манастиру својем, у храму Пресвете Богородице у Светој Гори, и калуђероваху, по сваком правилу калуђерског устава, и дан и ноћ не престаху устима, не умукњаваху појањем“.¹⁸ Упечатљиво је сведочанство Светог Саве о тренутку престављења преподобног Симеона, које се збило у време јутарње службе, непосредно пошто је чуо појање: „Кад би поноћ, утиша се блажени старац, и више ми не проговори. Кад би време за јутрење и започе црквено појање, намах се просветли лице блаженоме старцу и подигав руке к небу, рече: Хвалите Бога ва светих јего“. Такође, карактеристичан је, премда и неретко пристрасно тумачен, опис појаног опела, служеног по упокојењу светог Симеона: „Пошто се сврши јутрење, и пошто се сабраше без броја монаси, почеше појати часно уобичајене песме око пречаснога тела, и испунише оно што се говори: Они који се доје Господа славе га (пс. 14, 4). Затим и многи народи дођоше тада, да му се поклоне и да са великом чашћу отпоју. Појали су најпре Грци, по том Ивери, затим Руси, по Русима Бугари, по том опет ми, његово стадо сакупљено“.¹⁹

Засигурно је да су први хиландарски ктитори, светитељи Симеон и Сава, тежили да се новоформирано српско братство у перивоју Богородице на Светој Гори у што краћем року и на најбољи начин покаже достојно у средини коју су подвигом и узорним животом за вечност обележили бројни именом знани и незнани Божји угодници. Важности богослужења, које представља само језгро свеукупног црквеног живота, и у оквиру њега појане речи, били су дубоко свесни, о чему потврде налазимо у Хиландарском уставу устројеном на основу у оно време најпрестижнијег модела – Евергедитског типика. Ипак, не може се пренебрегнути чињеница да је за савладавање појачке вештине, чак на основном нивоу, који задовољава елементарне богослужбене потребе, неопходно знатно време. Другим речима, први музички талентовани Хиландарци, уз предани рад покрај најбољих ондашњих светогорских даскала, највероватније је да су могли да науче једноставан и често певани мелодијски репертоар. О томе да ли су покушавали да се упознају са врло сложеним правилима средњовизантијске нотације и да користе неумске појачке књиге у самој пракси, није могуће ништа прецизно рећи. Уз то, треба поменути да је за српско братство било неопходно појати на разумљивом – словенском језику, да је, дакле, с грчког требало препевати већ постојеће мелодије, уклопити их према другачијем текстуалном предлошку, што, такође, захтева додатно умеће. Ипак, два руска и један грчки рукопис с краја XII и из XIII века, који су сачувани у хиландарској библиотеци, отварају могућност за хипотезу да су, заједно с другим неопходним богослужбеним књигама, и појачке – неумске биле настављене врло брзо пошто је српски манастир заживео. Опело служено за упокојење блаженог Симеона појали су, свако на свом језику, окупљени поштоватељи блаженог старца, но, напев у оно време није могао бити неки други до један јединствени – византијски, који је, у зависности од језичког–текстуалног предлошка могао да покаже неке минорне разлике. „Националне“ особености црквене псалмодије је, дакле, немогуће очекивати у XII веку.

¹⁶ Теодосије Хиландарац, *Жиџије св. Саве*, Старе српске биографије, приредио Д. Богдановић, Београд 1968, 94.

¹⁷ *Исџо*, 117.

¹⁸ Стефан Првовенчани, *Жиџије св. Симеона*, Старе српске биографије, превео М. Башић, Београд 1924, 55.

¹⁹ Свети Сава, *Жиџије св. Симеона*, Старе српске биографије, приредио Д. Богдановић, Београд 1968, 33.

Химне из Теодосијевој службе светом Симеону у неуме су стављене тек током друге половине XVIII и почетком XIX столећа.²⁰ По три стихире са припевом „Слава... И ниње“, две с вечерње службе, из групе стихира на „Господи возвах“ и „стиховње“ и једна с јутрења, из целине стихира на „Хвалите“, налазе се у хиландарским рукописима бр. 312 и 668.²¹ Реч је о словенском и двојезичком – грчкословенском кодексу за које не постоји прецизно датовање и у којима се једино у два кратка записа помињу Ђакон Саво К.²² и јерођакон Теодосије, власник музичке антологије бр. 668.²³ У XIX веку знатно већи број стихира хиландарском оснивачу ће реформисаним – аналитичким неумским писмом забележити Спиридон, хиландарски писар и појац бугарског порекла, у оквиру врло обимних стихира бр. 558, 559 и 560.²⁴ Мелодијски предложак који је користио за словенски препев дате појачке књиге био је калофонични напев познатог грчког мелода из XVII века, Германа, епископа Нове Патре,²⁵ иначе заступљен у великом броју грчких и словенских неумских зборника из XVIII и XIX столећа. Спиридонов допринос је утолико већи што је највероватније он сам творац, прецизније аранжер мелоса за стихире светом Симеону и другим српским светитељима, будући да у оригиналној – Германовој верзији, очекивано, њима није било посвећено посебно место у оквиру календарског циклуса.²⁶

Преподобни Симеон је прослављан појаним химнама непосредно након што је његовом светитељском лику сачињена служба. Но, да ли су српски појци, обележавајући спомен његовог блаженог упокојења, пред собом имали неумски предложак са стихирама и другим химнографским саставима или су певали према мелодијама које су учили усменим путем, није могуће ништа одређеније утврдити. Читавим средњовековним добом и све до новије историје, наместо обиља византијског звука садржаног у грчким неумским појачким књигама, српски извори „одјекују“ неумољивом тишином. Упркос назначеном исходу музичке прошлости, с поуздањем се може рећи да су хиландарски ктитори, Блажени Симеон и Светитељ Сава, већ за живота, у светогорском окружењу, имали прилике да слушају појање налик оном које пред престолом Творца произносе одабрани праведници (Откр. 14, 4). Удостојивши се гледања лица Божијег, припао им је удео у славословљу којем краја нема.

²⁰ Д. Стефановић, *Појање старе српске поезије*, О Србљаку. Студије, Београд 1970, 129–140; исти, *Стихире у часћ српских светитеља у хиландарским неумским рукописима*, Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа, Београд 1995, 403–418.

²¹ В. табелу у прилогу.

²² Запис се налази на унутрашњој страни задње корице рукописа бр. 312.

²³ Запис је на унутрашњој страни предње корице датог рукописа.

²⁴ В. Пено, *Светогорски појци и њихови с њочетика 19. века – сајмудници у обликовању музичке реформе*, Осма казивања о Светој гори, Београд 2013, 319–337.

²⁵ В. Пено, *Мелод и писар Герман Неон Пајрон у хиландарским музичким рукописима*, ХЗ 13 (2011) 55–67.

²⁶ Попис стихира светом Симеону у Спиридоновим рукописима в. у табели у прилогу.

Прилог:

СТИХИРЕ СВЕТОМ СИМЕОНУ У ХИЛАНДАРСКИМ РУКОПИСИМА XVIII И XIX ВЕКА

Врста стихире, глас	Инципит	Рукописи XVIII века, фолио	Рукописи XIX века, фолио
1. Стихира на „Славу“	Всечестниј праздник	312, f. 47r	558, f. 29v
на „Господи возвах“, глас VI	свјатија твоја памјати	668, f. 86v	559, f. 32r
			560, f. 210 v
2. Прва стихира на литији,	Блажен јеси воистину Симеоне		558, f. 34r
глас IV	отче досточудне		559, f. 37r
			560, f. 213v
3. Друга стихира на литији,	Таиними на небеси блистанми		558, f. 38r
глас IV			559, f. 40r
			560, f. 215v
4. Стихира на „Славу“	Вострубим трубоју пјеснеј		558, f. 40v
на литији, глас V			559, f. 43r
			560, f. 217r
5. Стихира на „Славу“	Благочестија истинија проповједники	312, f. 47v	558, f. 46r
на стиховње, глас III		668, f. 69v	559, f. 48v
			560, f. 220r
6. Стихира на „Славу“	С похвалоју светло памјат твоја	312, f. 48v	558, f. 32r
на хвалите, глас VIII		668, f. 71r	559, f. 54v
			560, f. 224r

BYZANTINE PSALMODY IN THE TIME OF THE RULER NEMANJA/MONK SIMEON
AND HYMNS CELEBRATING HIS SAINTHOOD

Vesna Peno

Appreciable changes considering liturgical patterns that had already spread far and wide at the end of the XI and the first half of the XII century, overlapped with the new tendencies related to liturgical chanting. A different approach to church music was enabled by the modernization of the neum script. Along with the steady manuscript tradition still fundamentally based on *koalen*-notation, a considerably more analytical Middle Byzantine or round neum semiography was initiated. The last *koalen* example – Sinai Triodyon no. 754 and the first complete sample of the Middle Byzantine neum notation – Sinai Sticheron no. 1218, date back from 1177. The new notation form did not solely represent the key to decoding musical vocabulary, as had previously been the case. It established clear theoretical principles, defined melodic parameters, and, first and foremost, it set the norm for the interval structure of melodies. The neum system, more exhaustive in details, made a considerably greater creative potential of composers, and the profiling of a new poetics of the art of chanting, possible. An entire class of professional musicians emerged more conspicuously, among which the monks of Mount Athos became especially prominent.

In the period in question, chanting customs only began to establish according to the Byzantine model in the young monastic fraternity of the Serbian monastery. The best role models chosen by the Hilandar ktetors, Simeon and Sava, for the sake of monastic life organization of their compatriots were followed regarding liturgical music, as well. Nevertheless, musical literacy did not spread far and wide among Serbs. The hymns out of the Teodosije's liturgy to Saint Simeon were not set to neums before the second half of the XVIII and the beginning of the XIX century. The selection of a sticheron was notified in the Hilandar manuscripts 312 and 668, in relation to which deacon Savo K. and hierodeacon Teodosije were mentioned. In the XIX century a significantly greater number of sticherons in reformed – analytical neum script dedicated to the Hilandar founder were recorded by Spiridon, a Hilandar scribe and chanter of Bulgarian origin. His comprehensive autographs: 558, 559 and 560 reflect the Slavonic adaptation of a calophonic musical piece in a famous Greek melody from the XVII century, by German, the bishop of Nova Patra. Regarding the hymns in honour of Saint Simeon, that could not, expectedly, be found in the original German's sticheron, Spiridon is more of a creator, than an adapter of German's melody. His contribution to the musical pieces for the Hilandar ktetor is thus even greater and more deserving.

СТЕФАН НЕМАЊА – ПРЕПОДОБНИ СИМЕОН МИРОТОЧИВИ
ЗБОРНИК РАДОВА

Издавачи
Институт за историју уметности, Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20
Београд
e-mail: instiu@f.bg.ac.rs

Митрополија црногорско-приморска
Цетињски манастир, Медовина 88, Цетиње
e-mail: mitropolija.cetinje@gmail.com

Епархија будимљанско-никшићка
Манастир Ђурђеви ступови, Беране
e-mail: info@eparhija.me

Институт за српски језик САНУ
Београд, Кнез Михаилова 36/І
e-mail: isj@isj.sanu.ac.rs

За издаваче
Проф. др Војислав Јелић, декан Филозофског факултета у Београду
Њ. в. митрополит црногорско-приморски, господин Амфилохије
Њ. п. епископ будимљанско-никшићки, господин Јоаникије
Др Јасна Влајић-Поповић, директор Института за српски језик САНУ

Техничко уређење
МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ
МИЛАН РАДУЈКО

Ликовно-графичка опрема и обрада ликовних прилога
МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ

Идејно решење за омотницу
МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ
МИЛАН РАДУЈКО

Лектура и коректура
НАТАША ВУЛОВИЋ
ЈАДРАНКА МАЖИБРАДА
АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
МАРИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ ТОДОРОВИЋ
РАДА СТИЈОВИЋ

Превод уредничке белешке „Реч на крају“
Миљана Протић

Преводи резимеа
Миона Пиперски
Миљана Протић
Боривоје Радовић

и аутори научних прилога

Ј. Богдановић, С. Габелић, Ј. Грковић-Мејџор, М. Живојиновић, И. Коматина, А. Лома,
Љ. Максимовић, Н. Порчић, Ч. Робертсон, В. Станишић, А. Томић, М. Шевкушић, И. Шпадијер

Превод списка илустрација
Миона Пиперски
Миљана Протић

Штампа
ШТАМПАРИЈА СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК
Београд, Лазаревачки друм 13–15, www.sglasnik.com

Тираж
1000 ПРИМЕРАКА

ISBN 978-86-6427-146-2 (ИИУ)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

321.17:929 Стефан Немања(082)
929.52НЕМАЊИЋ(082)
94(=163.41)”04/14”(082)
930.85(497.11)”04/14”(082)

СТЕФАН Немања-преподобни Симеон Мироточиви : зборник радова. [Том 2] / [уредник Милан Радујко]. – Беране : Епископија Будимљанско-никшићка, Манастир Ђурђеви Ступови ; Цетиње : Митрополија црногорско-приморска, Цетињски манастир ; Београд : Институт за историју уметности, Филозофски факултет : Институт за српски језик САНУ, 2016 (Београд : Службени гласник). – Стр.: 399–785 ., [38] стр. с таблама : илустр. ; 28 cm

На спор. насл. стр.: Stephen Nemanja-Venerable Simeon the Myroblite. – Tiraž 1.000. – Str. 751–758: Реч на крају / Уредник [Милан Радујко]. – Напомене и библиографске референце уз сваки рад. – Summaries.

ISBN 978-86-6427-146-2 (ИИУ)

а) Стефан Немања, рашки велики жупан (1114–1200) -- Зборници б) Немањић (династија)
-- Зборници в) Срби -- Историја -- Средњи век -- Зборници г) Србија -- Културна историја
-- Средњи век -- Зборници

COBISS.SR-ID 280847628

$$\begin{array}{r}
 \bar{1} \bar{c} + \bar{x} c \\
 \hline
 \bar{N} + K
 \end{array}$$